

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

Майгур Юлія Андріївна

УДК811.111`37-115:821.111-32(73)]=111

**Лексико-семантичні та стилістичні трансформації у перекладі твору
В. Ірвінга «Легенда про Сонну Балку та інші історії»**

035- Філологія
035.04 Германські мови та
літератури (переклад включно) - англійська

Автореферат
магістерської роботи на здобуття
ступеня магістра філології

Миколаїв – 2020

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота виконана на кафедрі теорії та практики перекладу з англійської мови Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук,
Шерстюк Людмила Валеріївна,
доцент кафедри англійської мови,
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили

Захист відбудеться о 10 годині на засіданні атестаційної комісії Чорноморського національного університету імені Петра Могили (54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10).

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Здатність мови утворювати нові слова, різноманітна та розгалужена система її словотвірних засобів забезпечують пристосованість до змін у мовленні суспільства та подальше збагачення її словникового складу. Відповідно, це є запорукою існування та функціонування системи мови в цілому. Протягом багатьох років у філологічних науках інтерес до особливостей перекладу не зменшився. Проблемами перекладознавства художніх творів займалися В. Коптілов, В. Россельс, Д. Дюришин, А. Попович, Л. Бархударов, Б. Маргарян, Л. Салміна, Л. Костичева та інші.

Використання різних типів перекладу є способом непрямой комунікації, тобто змістовно ускладненої комунікації, де розуміння висловлення включає сенси, які не експліковані в ньому та потребують додаткових інтерпретацій з боку адресата. Основу класифікацій перекладів створює критерії їхнього словесного вираження або невираження та специфіка. Також в основу диференціації можуть бути покладені їхні потенційні можливості чи неможливості реалізації в мовленні, згідно з якою вони поділяються на вербалізовані (перехід суб'єктивних явищ в слова зовнішньої або внутрішньої мови) та невербалізовані.

Актуальність дослідження зумовлена потребою сучасного українського перекладознавства вирішити питання лексико-семантичних та стилістичних трансформацій у перекладацькій інтепретації, які виникають під час дослідження перекладу твору «Легенда про Сонну Балку та інші історії» В. Ірвінга Є. Тарнавським.

Метою роботи є порівняльний аналіз лексико-семантичних та стилістичних трансформацій перекладу у виконанні Є. Тарнавського.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- вивчити та описати дослідницький дискурс з означеної проблематики;
- виявити типи перекладу в україномовному та англomовному тексті, репрезентувати вибірку та описати її з позицій кількісних показників на основі вироблених критеріїв;
- розробити методіку комплексного аналізу типів перекладу;
- з'ясувати функції та механізми вживання типу перекладу (лінгвістичну чи стилістичну) в тексті В. Ірвінга «Легенди про Сонну Балку та інші історії»;

Об'єктом дослідження є лексико-семантичні та стилістичні трансформації у перекладі твору В. Ірвінга «Легенди про Сонну Балку та інші історії».

Предметом дослідження – механізми вживання та функції типів п

Методи дослідження. Методологія дипломної роботи базується на використанні **описового** методу, що дає можливість здійснити повну та

послідовну інвентаризацію мовних засобів і виявити характерні риси типів перекладу в кожній з мов. **Зіставний** метод дозволяє порівняти спосіб передачі поняття чи явища в українській та англійській мовах з метою виявлення специфіки. **Структурний** метод передбачає з'ясування універсальних закономірностей функціонування лексико-семантичних та стилістичних трансформацій в досліджуваних мовах. **Приєм кількісних підрахунків** застосовується в роботі для визначення кількісного співвідношення між семантичними підгрупами в межах одного типу перекладу та обчислення частоти його використання у досліджуваних мовах.

Наукова новизна магістерського дослідження полягає у дослідженні особливостей типів перекладу в україномовному та англійськомовному дискурсі на матеріалі збірки В. Ірвінга «Легенди про Сонну Балку та інші історії», репрезентовану перекладом Є. Тарнавського.

Теоретичне значення кваліфікаційного дослідження полягає в репрезентації методики аналізу типів перекладу, у виявленні їхніх особливостей на матеріалі україномовного та англійськомовного перекладу, результати зіставного аналізу якого дозволяють поглибити інтерпретацію методики перекладацької діяльності, а також стають для нього ілюстративною структурою.

Практичне значення. Результати дослідження можуть бути використані на філологічних факультетах під час вивчення курсів зарубіжної літературної мови, лінгвістичного аналізу тексту, стилістики, методики перекладацької діяльності.

Структура та обсяг роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 94 сторінки. Текст роботи становить 83 сторінки. Список використаних джерел містить 75 позицій, з них 15 – іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

У **Вступі** дається загальна характеристика роботи, обґрунтовується актуальність і наукова новизна обраної теми, аналізується стан її розробки, визначаються мета, завдання, об'єкт, предмет дослідження, вказується практична цінність дослідження, містяться відомості про структуру, зміст і обсяг магістерської роботи.

Перший розділ роботи «**Теорія і методика дослідження особливостей перекладу художніх творів**» містить три підрозділи. У *підрозділі 1.1. «Поняття лексичних та лексико-семантичних особливостей»* було детально розтлумачено поняття «лексико-семантичної системи мови». Уперше поняття «лексико-семантичної системи» було введено В. Виноградовим. Цим терміном науковець називав увесь лексемний інвентар, слова та вирази, а також словотвірні та граматичні категорії, які визначають семантичні угруповання і смислові співвідношення слів і навіть типові граматичні схеми і моделі словосполучень. Лексико-семантична система є синтезом та результатом складної взаємодії слів у їх значеннях з елементами інших рівнів мови: морфологічним та синтаксичним. У лексичній семантиці існує низка основних понять, серед яких варто назвати: лексичні зв'язки та семантичну мережу (взаємопов'язаність значення кожного слова із загальним сенсом речення). Також до основних понять мовознавці зараховують різноманітні відношення значень слів: антонімія, синонімія, гіперонімія, гіпонімія, омонімія, паронімія тощо. Важливу роль у лексичній семантиці відіграють повнозначні та службові слова. Було проаналізовано типологічний паспорт української та англійської мов, де можна помітити переважання кількості засобів вираження граматичних значень в українській мові. Категорія відмінка, безперечно, стає показовою як для мови синтетичного типу, проте не єдиною. Так само й аналітичні риси в англійській мові не обмежуються відсутністю відмінкової парадигми. Крім того, були окреслені основні риси мовної системи, які дають підстави відносити мову до аналітичної чи синтетичної. Було виявлено, що часткова втрата деяких форм флексій ще не означає цілковиту зміну типологічної будови морфологічного рівня з синтетичного на аналітичний, оскільки наявна достатня кількість способів вираження синтетизму, окрім закінчень. Виокремлення додаткових формальних засобів вираження аналітизму чи синтетизму дозволяє зробити більш ґрунтовний аналіз мовних структур на предмет їхньої подібності чи відмінності, з'ясувати характер еволюційних змін у системі зіставляваних мов. Проте питання про причини, що зумовлюють співіснування і певне співвідношення ознак як аналітизму, так і синтетизму в англійській та українській мовах продовжує з'ясовуватися, бо, згідно зі спрямованістю сучасної типології, розв'язання цього завдання є обов'язковим для розвитку лінгвістично-еволюційної теорії.

У *підрозділі 1.2. «Стилістичні особливості художнього твору та їх відтворення у перекладі»* були окреслені основні компоненти стилістичних особливостей. Для передавання образності у стилі застосовується цілий ряд

мовних прийомів. Образи здатні збагачувати нашу свідомість і почуття, пробуджуючи асоціації, роздуми та переживання. Словесний образ – поєднання і вживання слів, при якому виражено більше, ніж ці слова означають. Слова і словосполучення, які вживають у переносному значенні, називаються тропами – вони вживаються майже в усіх стилях. До тропів належать епітет, порівняння, гіпербола, метафора, літота, іронія, персоніфікація. Вони виконують естетичну функцію.

Безумовно, стилістичні системи мов мають свій національний характер. Функціонування прийомів у дискурсі є різним, проте самі прийоми – схожі: можуть мати однакову частоту вживання, значущість у тексті, виконують певні функції тощо. Якщо під час лексичних трансформацій перекладач бере за основу принцип передачі лексичного значення чи форми, то, відповідно, під час стилістичного перекладу на меті маємо аналогічний принцип, але з іншими мовними засобами. Таким чином, особливістю є не просто відтворення стилістичного прийому, а саме відтворення того значення, яке міститься в ньому, його особливість.

Не завжди можливо передати стилістичний прийом. По-перше, варто відрізнити оригінальний стилістичний прийом від трафаретного – який не є авторським задумом – як для уникнення нівелювання, з одного боку, та надлишкового акцентування, з іншого боку, оскільки перекладач має виконати адекватний переклад – зберегти стилістичну рівноцінність.

Таким чином, за допомогою тропів створюється образність та експресивність завдяки образотворчим засобам мови, до яких і відносяться такі стилістичні особливості. Їхня основна властивість – характеристика одного явища через інше на основі їхньої подібності. Те, чи буде переклад вдалим, залежить саме від характеру образу, який лежить в його основі. Саме ці особливості образу і визначають спосіб перекладу тексту та структуру, яка буде використана під час роботи над твором. Основні закономірності перекладу визначаються тим, чи можливе співвідношення засобів передачі (чи існують еквіваленти та аналоги) як у структурному, так і в функціональному плані.

У підрозділі 1.3. «Методика перекладання та аналізу текстів» були виявлені основні поняття методики перекладу та аналізу художніх текстів. Під час перекладу не підшуковуються відповідники окремим мовним структурам, а виражається зміст висловлення на одній мові за допомогою засобів іншої. Науковий підхід, що розвивається в останні десятиріччя, репрезентує думку про те, що перекладач являє собою паралельну мовну реалізацію думки засобами двох мов.

У художньому перекладі головним критерієм якості є не лише відповідність сюжету і лексики, а і збереження авторського стилю. Використання у художньому перекладі різноманітних фігур мови є однією з головних рис. Їх використовують задля максимального розкриття смислів у тексті. Водночас до найбільш актуальних питань щодо труднощів перекладу

відносять дослівний переклад – кальку, також переклад стійких виразів, гумору, відповідність стилю та культурних особливостей епохи, збереження індивідуальності та адаптація до іншої культури.

Перекладацьку трансформацію у трьох аспектах розглядав Р. Міньяр-Білоручев, виокремлюючи лексичні, граматичні і семантичні трансформації. До лексичних дослідних зараховував прийоми генералізації та конкретизації, до граматичних – пасивізації, заміну частин мови і членів речення, а також об'єднання пропозицій чи їх членування. Третій тип є найширшим: метафоричні і синонімічні заміни, прийом компенсації, логічний розвиток понять і антонімічний переклад, який має свої особливості.

У перекладознавчій літературі існує поняття антонімічного перекладу – коли форма слова або словосполучення замінюється на протилежну, але зміст залишається подібним. Саме поняття є неточним, тому що слово, яке перекладається, не змінюється на антонім, а лише змінює форму на протилежну.

Таким чином, у теоретичній частині дослідження було з'ясовано, що проблема типологічної класифікації мов залишається відкритою до дискусій лінгвістів, оскільки мова – структура динамічна, для якої характерні постійні зміни всіх мовних рівнях. Зроблено висновки, що не тільки наявність відмінкової парадигми слів визначає мову синтетичною, а наявність артиклів чи інших допоміжних слів є визначально для трактування мови як цілком аналітичної. Показниками аналітичної будови можуть бути ще й порядок слів у реченні, конверсії тощо. Синтетизм може виражатися, крім відмінкових флексій, ще й формотворчими афіксами, суплетивізмом та чергуванням голосних. Стилістичний аналіз базується на основних засадах стилістики, направлений на довершення мовної та комунікативної культури. Для текстів характерною рисою є наявність термінології або понять, які не мають відповідників у цільовій мові. Це вимагає від перекладача чіткості під час перекладання тексту та однозначності. Специфічна лексична система відіграє важливу стилістичну роль, яку може виконувати будь-яка лексема. Її відбір зумовлений багатьма різноплановими семантико-стилістичними причинами. Специфіка перекладу художньої літератури визначається не тільки різноманітністю стилів, які вона поєднує, не тільки особливістю їх поєднання і не лексичними та граматичними елементами, які мають бути передані при перекладі і вимагають функціональних відповідників у мові перекладу, а насамперед тим, що переклад літературних текстів – це творчий процес, а не лише передача певної інформації, адже мова йде про форму мислення, якою в художньому творі є не поняття, як в інших функціональних стилях, а образ, певні явища дійсності, пропущені крізь свідомість автора.

Другий розділ – «Лексико-семантичні та стилістичні трансформації у перекладі твору В. Ірвінга «Легенда про Сонну Балку та інші історії»» – складається з двох підрозділів. **Підрозділ 2.1. «Лексико-семантичні**

трансформації номенів у перекладі творів В. Ірвінга» проаналізовано основні різновиди номенів та тип їх перекладу. Лексичні трансформації застосовуються під час перекладу у тому разі, якщо у вихідному тексті зустрічається нестандартна мовна одиниця на рівні слова, (власне ім'я, властиве вихідній мовній культурі й відсутнє в мові, якою перекладають; професіоналізми; слова, що позначають предмети, явища й поняття, характерні для вихідної культури або для традиційного іменування елементів іншої культури, але відсутні або що мають відмінну структурно-функціональну впорядкованість у культурі, що перекладає. Словниковий склад мови репрезентує не лише сукупність слів, а систему, що допускає нескінченно різноманітні сполучення слів у контексті – окремі елементи словника зв'язані один з одним певними значеннєвими й стилістичними відносинами. Все це безумовно має значення під час перекладу. Автор перекладу також використовує історизми – поняття, які властиві різним культурним епохам та народам. Їхня особливість полягає у тому, що не завжди є можливість знайти відповідник у цільовій мові. Кількість історизмів у перекладі твору В. Ірвінга «Легенда про Сонну Балку та інші історії» – 78 нарахованих нами позицій.

Таким чином, проаналізувавши власні назви (імена, назви географічних реалій, явища, прізвиська, поняття), зазначаємо, що найбільш вживаними і, власне, характерними для перекладів власних назв є транслітерація (зі 122 понять 98 перекладено за допомогою транслітерації – 80,33 %), де слово вихідної мови передається по літерах. Наступним за частотністю є точний переклад – 13 словоформ, що відповідає 13 %. особливість полягає у тому, що реалія існує у двох мовах, з якими працює перекладач. Задля легшого донесення глибини та змісту тексту автор заміщує слово тим відповідником, який існує у мові, якою здійснюється переклад. Адаптивне транскодування серед досліджуваних реалій мають 8 відповідників, що відповідає 6 % від усіх проаналізованих нами словоформ. Під цим типом перекладу ми розуміємо аспект, під час якого форма слова у вихідній мові дещо адаптується до фонетичної та/або граматичної структури мови перекладу. Найменш вживаним є калькування, оскільки це прийом перекладу нових слів або термінів. Найчастіше відповідником простого чи іноді й складної лексеми вихідної мови в цільовій мові вибирається, як правило, перший за порядком відповідник у словнику. Калькування можна застосовувати тільки тоді, коли утворений таким чином перекладний відповіднику не порушує норми вживання і сполучуваності слів в українській мові.

У підрозділі 2.2. «*Стилістичні трансформації у перекладі твору В. Ірвінга «Легенда про Сонну Балку та інші історії» Є. Тарнавським»* магістрант розглядає стилістичні трансформації на прикладі художніх засобів за класифікацією дослідника Максимова С. Є. У перекладі зі стилістичними трансформаціями містяться способи передачі тексту, за допомогою яких перекладач змінює стилістичні акценти. Він може їх як актуалізувати, так і нейтралізувати. Стилістичні прийоми різних мов мають одну основу, однак їх

функціонування в мовленні відрізняється. Одні і ті ж прийоми мають різний ступінь вживаності, виконують різні функції і мають різну питому вагу в стилістичній системі кожної мови, чим і пояснюється необхідність трансформацій. Стилістичні заміни так само можливі і необхідні, як і заміни граматичні та лексичні.

Відповідно до визначених завдань, нами було зроблено вибірку лексико-семантичних та стилістичних трансформацій у перекладі Є. Тарнавського твору В. Ірвінга «Легенда про Сонну Балку та інші історії» Всього ми зафіксували 122 лексико-семантичні трансформації та 178 стилістичних.

Стилістична функція перекладу у текстах загалом доповнювальна, інтенсифікаційна щодо дії. Авторською особливістю інтенсифікації є таке: щодо складених форм, то до прислівника автор додає різні лексеми; у перекладі вживаються також складені форми прислівників способу дії, утворені за допомогою повтору та антонімічних поєднань. Ще одним прийомом інтенсифікації дії в Є. Тарнавського, а також прийомом максимального уточнення є речення з відокремленими однорідними обставинами способу дії, кожна наступна з яких (одинична чи поширена) уточнює, доповнює попередню.

Зафіксовані результати репрезентують такі лексико-семантичні групи: характеризують емоційний та психічний стан головних героїв, мовленнєву діяльність, вказують на спосіб перебігу дії, вказують на час, тривалість перебігу дії, характеризують спосіб виконання дії за подібністю до чого- чи до кого-небудь та особливості перебігу дії.

Вищезазначеним характеризується авторський переклад Є. Тарнавського. Його морфолого-семантичні й функціонально-стилістичні уподобання цілковито антропоцентричні.

ВИСНОВКИ

У теоретичній частині дослідження було з'ясовано, що проблема типологічної класифікації мов залишається відкритою до дискусій лінгвістів, оскільки мова – структура динамічна, для якої характерні постійні зміни всіх мовних рівнях. Зроблено висновки, що не тільки наявність відмінкової парадигми слів визначає мову синтетичною, а наявність артиклів чи інших допоміжних слів є визначально для трактування мови як цілком аналітичної. Показниками аналітичної будови можуть бути ще й порядок слів у реченні, конверсії тощо. Синтетизм може виражатися, крім відмінкових флексій, ще й формотворчими афіксами, суплетивізмом та чергуванням голосних. У першому розділі було проаналізовано, що зіставний метод, який є порівняно новим у лінгвістичній традиції, є найбільш доцільним для типологічного аналізу.

У ході практичного дослідження було встановлено те, що в обох досліджуваних мовах відсоток нетипових елементів граматичної будови є досить високим – 20%. В англійській мові це синтетичні конструкції на позначення активних дієприкметників теперішнього і минулого часів, які утворюються шляхом додавання до основи смислового дієслова флексії –ing, а в українській мові нетиповими були ті ж самі конструкції з дієприкметником, але тепер з виявом аналітизму, вживання нетипового для української мови поєднання дієслова руху з прийменником *по*.

Зіставний аналіз оригінального тексту В. Ірвінга «Легенда про Сонну Балку та інші історії» і його перекладу Є. Тарнавським дозволив виявити в перекладі невідповідність граматичних форм системним особливостям української мови, що негативно позначається на іміджі перекладача і необхідності поліпшення якості перекладного тексту.

У першому розділі дипломної роботи було подано особливості поняття лексичних та лексико-семантичних особливостей, які підкріплено твердженнями таких дослідників, як С. Єрмоленко, О. Тараненко, Б. Маргарян, Ш. Баллі, Є. Поливанов, Л. Щерба, І. Мещанінов та інші.

Для перекладу є важливість граматичних значень у системі мов, тому нами було подано порівняльну характеристику вираження цих значень, оскільки англійська – вихідна – мова є аналітичною, а українська – цільова – синтетичною.

У другому підрозділі першого розділу нами було виокремлено питання стилістичних особливостей, що базується на лінгвістичному аналізі тексту – дослідженні мовних засобів на різних рівнях організації тексту. Цей аналіз ґрунтується на основних засадах стилістики. У сфері стилістики мова йде про тропи та фігури, за допомогою яких і виражається образність у тексті.

Останній підрозділ першого розділу репрезентує методику перекладання та аналізу текстів. У цій частині роботи нами висвітлено основні думки та стратегії науковців щодо способів перекладу, основних питань та

проблем, які виникають під час роботи, а також можливі варіанти їх вирішення. Загалом елементи у перекладі поділяються на дві низки. До першої належать перекладні еквіваленти – ті, що мають відповідник у цільовій мові. До другої належать неперекладні – безеквівалентні – такі, які не мають відповідника. У цій частині роботи нами висвітлено базові типи перекладацьких трансформацій.

Нами також було проаналізовано лексичні трансформації номенів під час перекладу у творах В. Ірвінга. Виявлено, що найбільш вживаними і характерними для перекладу власних назв є транслітерація. 80, 33 % від загальної кількості номенів у аналізованих текстах перекладено саме за допомогою цієї перекладацької трансформації. Також часто вживано точний переклад, особливість якого полягає у відсутності у цільовій мові відповідника, за допомогою якого можливо було б передати ту чи іншу реалію. Ця позиція нараховує 13 % від загальної кількості.

Задля дослідження стилістичних трансформацій за основу було взято класифікацію С. Максимова. Дослідник виділяє лексичні та семантичні трансформації. Загалом нами було виокремлено у практичній частині лише деяку частину, яку використовував Є. Тарнавський під час перекладу.

1. Генералізація. Нами було нараховано 17 випадків, за яких використовувалась генералізація. Із загальної кількості у відсотковому співвідношенні ця кількість позначає 8,21 % від загальної кількості випадків вживання різних типів перекладацьких трансформацій.

2. Диференціація. Вона налічує 15 пунктів в аналізованих нами текстах. Це 7,25 % від усіх виявлених нами.

3. Компенсація. Є найбільш уживаною в перекладі «Легенди про Соону Балку та інших історій». Налічує 104 випадки, що відповідає 50, 24 % від усіх.

4. Смысловий розвиток представлено не так широко у перекладацьких трансформаціях – 11 відповідників, що складає 5,31 %.

5. Антонімічний переклад, який виокремлює С. Максимов, нами виявлений не був.

6. Конкретизація. Використовується посередньо, налічує 25 прикладів, що складає 12,08 %.

7. Повна перестановка сегментів тексту. Такий тип трансформації є найменш вживаним. Налічує 2 випадки, що відповідає 0,97 %.

Серед граматичних трансформацій дослідник виділяє зміну порядку слів, граматичні зміни, додавання та пропуски. Такими особливостями характеризується увесь переклад В. Ірвінга «Легенди про Сонну Балку та інших історій», оскільки вихідна та цільова мови належати до різних категорій та мають свої особливості.